

129. Säby kyrka.

Litteratur: B 1036, L 1204. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 17; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Allvin: Beskrifning öfwer Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 113; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 91; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); Jönköpingsposten den 27/1 1914; Eksjötidningen den 1/9 1916; T. Filén: Om Tranås och Säbybygden (1921) s. 100.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1036, tecknad förlaga i J. G. Liljegrens Runir (ATA).

Runstenen är nu försvunnen.

På 1600-talet fanns den emellertid kvar. I *Ransakningarna* 1667 läses: »Twenne Steenar med Runeskrifft med mossa och oreenligheet öfwerdragne östan till widh kyrkiogårdzlukan ytterst i muuren och gången liggjande, men anting dee äro af kyrkiogården fordom dijt lagde eller och annorstädes uptagne, weet ingen af them, som nu lefwa, något wist eftersökia och berätta.» I *Ransakningarna* 1690 meddelas: »Wthi Kyrkiogårdzmuren äro twänne stycken Runestendar inmurade, på hwilkas ena sida äro några Runska bookstäfwer wtgrafne män så blinde att man ej weet hwad de hafwa att betyda.» Stenen har varit kluven i två halvor, vilka synbarligen ha uppfattats som två runstenar. På teckningen i *Bautil*, rubricerad »Säby kyrkomur», synes tvärs över stenen en horisontell spricka och utgående från denna andra sprickor, av vilka en går snett nedåt ända ut till vänstra kanten.

Ennes säger aa s. 26: »Ligger inmurad i Ringmuren», s. 42: »Ligger i kyrkemuren.» Hos Allvin (1857) läses: »en runsten, som troligen stått på kyrkogården, men blifwit insatt i östra kyrkomuren; ... wid en kyrkans rappning i sednare tider har stenen icke njutit samma omwårdnad af wederbörande, som wid kyrkans byggnad, emedan wid rappningen stenen blifwit alldeles öfversmord och gjorts fullkomligt osynlig.»

Friberg fick 1911 av en ortsinvånare upplysningen, att stenen skulle sitta i korets yttersida, norra partiet, under rappningen mellan fönstret och norra strävpelaren. År 1914 beslöt kyrkostämman, att man skulle låta blotta stenen, och 1916 undersökte man kyrkväggen. I *Eksjötidningen* läses därom den 1/9 1916: »För ett par år sedan beslöt Säby kyrkostämma att framleta och blotta en runsten, som enligt Allvins beskrivning över Vedbo blifvit insatt i kyrkans korvägg, där den vid kyrkans rappning blifvit översmord och gjord osynlig. På grund av detta beslut undersöktes kyrkoväggen på beskrivna ställe sistlidne onsdag av förslagsställaren kronolänsmannen Sigurd Pira och kyrkovärdarna, men man fann icke ett spår av runstenen i fråga. Att stenen funnits på platsen är emellertid ställt utom allt tvivel. Den är t.o.m. beskriven i runurkunder n:r 1204 och flera äldre personer uppgiva sig ha sett den. År 1887 undergick Säby kyrka en omfattande ej vidare pietetsfullt utförd reparation. Bland annat upptogs ett stort korfönster, som det utan tvivel inom en ej alltför avlägsen framtid blir allvarsam fråga om att åter förminska, så att det får en med kyrkans stil mera

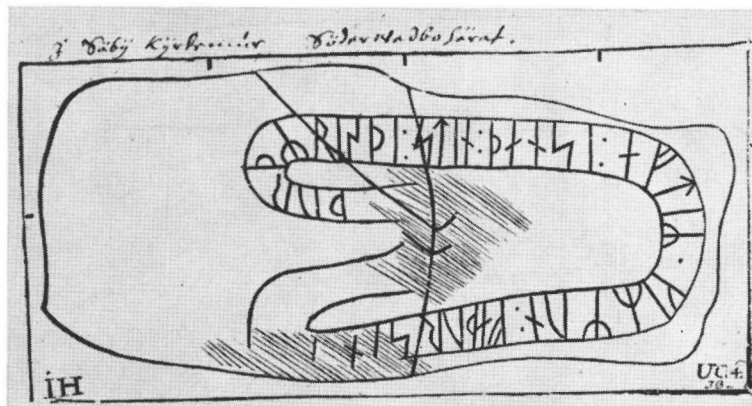

Fig. 81. Sm 129. Säby kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1036).

överensstämmande storlek. Vid upphuggningen av detta fönster påträffades antagligen runstenen och sönderslogs, varefter bitarna inlades i muren eller på annat sätt undanskaffades.» År 1943 rappades hela kyrkan, varvid den gamla rappningen knackades bort. Ingen runsten kom dock till synes.

Runstenen har enligt träsnittet i *Bautil* haft en total höjd av ca 2 m och bredd av ca 95 cm. Samma bild är vår enda autentiska källa för runinskriften.

Inskrift (enligt B 1036):

purþr risþi : stin : þansi : aftir · kirmun : faþur sin - ...

1 5 10 15 20 25 30 35

Þorðr reisti stein þenna eptir Geirmund, föður sinn ...

Tord reste denna sten efter Germund, sin ... fader.

Angående *Þorðr* se ovan s. 91. — 25–30 **kirmun** är ack. av *Geirmundr*, som också förekommer på Sm 143. Spridda exempel förekomma i olika landskap t.ex. U 29, 392, 659, 685, Sö 67, Vg 8, 115, Ög 99, 188, 193; i skrivna fsv. urkunder är det vanligt liksom i fda. Talrika belägg finnas på västnordiskt område. På Island bäres det av flera landnamsmän men är senare sparsammare företrätt. I Norge är det »icke mycket synligt förrän efter 1300» (Lind). Det stamslutande *-d* i *-mundr* saknas liksom i **arinmun**, nom., Sm 110. — Runan 39, av vilken endast en del av en hst markerats av tecknaren, har förmodligen inlett en attributiv bestämning till **faþur**, t.ex. **kuþan**.

130. Eksjö kyrka.

Pl. 88.

Litteratur: A. Friberg: Protokoll över undersökning den ²⁰/₈ 1887, den ²²/₈ 1888 och den ²²/₆ 1906 (NSmArk, avskr. i ATA), brev till L. F. Löffler den ²/₉ 1887; Löffler: Brev till Friberg den ¹¹/₉ 1887 (NSmArk); F. A. Svalander i A. Sjöstrand: Eksjö stad (1938) s. 20; G. Olson: Skrivelse till Riksantikvarien den ⁷/₁₀ 1940 (ATA); S. B. F. Jansson: Undersökningsrapport den ¹⁶/₇ 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: Friberg: teckning 1887 (NSmArk och ATA), foto 1906 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk); Svalander: foto i aa s. 17; Jansson: foto 1940 och 1943 (ATA); G. Olson: foto 1943 (ATA); E. Lönnberg: fotos 1943 (ATA).

Stenen, som nu står utmed kyrkans södra vägg, anträffades vid rivningen av Eksjö gamla kyrka 1887. Angående de närmare omständigheterna därvid meddelar Friberg (NSmArk): »Runstenen anträffades vid kyrkans rifning, i två hälfter på skilda håll. Öfre delen låg med den ristade sidan neråt såsom hörnsten i grunden vid kyrkans sydvästra hörn. Nedre delen på samma sätt i sydöstra hörnet. Den är af tämligen ljus granit. Öfre delens tjocklek nära 0,5 meter. Vid stenens nerläggning i grunden i forna tider tyckes nedre styckets öfre kant, som för att passa in mot öfre styckets nedre kant bör ha på midten höjt sig uppåt, blifvit tillrätad genom bemålde brytnings borthuggande. Vid min ankomst till stället den 29 augusti 1887 med anledning af en tidningsnotis om stenens anträffande, var nedre halfvan af stenen åter nerlagd i grunden och färdig att åter inbäddas i muren. Enligt uppgift af byggmästaren Pettersson (den samme som ombygde Högsby kyrka i Kalmar stift) hade kontrollanten för kyrkobygget och tidningsmän sagt, att det var en gammal grafsten, som saklöst kunde inläggas i nya muren. Några af byggnadsstyrelsen (öfverstelöjtnant Dahl och kyrkoherde Stark) påstodo dock att byggmästaren blifvit tillsagd att tillvarataga stenen. Efter löfte af dessa herrar kommer stenen att insättas i nya kyrkans vägg ini kyrkan jämte flera grafhällar.»

Efter ett besök i kyrkan 1906 skriver Friberg (NSmArk): »Eksjöstenen sitter nu inmurad i kyrkans innervägg, södra tvärskeppets östra vägg, tyvärr under trappan till läktaren och i ett kontor.» Genom Riksantikvarieämbetets försorg uttogos de båda styckena ur väggen och sammanfogades, varefter stenen 1943 uppställdes utanför kyrkans södra vägg med ristningen mot S.

Höjd 207 cm, största bredd 130 cm; de högsta runorna äro 20 cm höga. Runslingans ornamentala avslutning har skadats, men man ser resterna av ett djurhuvud med ett ganska litet, mandelformigt öga.